

sabah ülkesi

üç aylık kültür-sanat ve felsefe dergisi

SAYI 66

Ocak 2021

Sarih Akıl İle Sahih Fıtrat Arasında Selim Duyular
Ekrem Demirli

**Ulus'a Karşı Doğarlık: "Vatan"ın Tarihsel Koşulları Ve
Epistemolojik Katmanları**
Hans Ulrich Gumbrecht

**Öyleyse Selam Olsun Gariplere!
Varoluşsal Mirasa Batı'dan Ve
Doğu'dan Yeni Yaklaşımlar**
Stefan Weidner

Tek Taraflı Bir Diyalog: Leibniz'in Locke Eleştirisi
Adem Beyaz

Tevazunun Hünerleri
Costica Bradatan

Dokunmaya Ne Oldu?
Richard Kearney

Değişenler Ve Değişmeyenler
Vedat Ozan

Mevlevî Semâının Sembolik Değeri Ve Adabı
Türkan Alvan-M. Hakan Alvan

Donatella di Cesare İle Söyleşi

9 772195 645007 66

SÖYLEŞİ

28

**Donatella Di Cesare ile Söyleşi:
Şehre Dönen Felsefe**
Kadir Filiz

FELSEFE

6

**Ulus'a Karşı Doğarlık: "Vatan"ın Tarihsel Koşulları Ve
Epistemolojik Katmanları**
Hans Ulrich Gumbrecht

12

**Öyleyse Selam Olsun Gariplere! Varoluşsal Mirasa
Batı'dan Ve Doğu'dan Yeni Yaklaşımlar**
Stefan Weidner

18

Tevazunun Hünerleri
Costica Bradatan

22

**Düşünce Ve Gerçeklik Arasında:
Gelenek, Sezgi Ve Eleştiri**
Yasin Ramazan

DOSYA

38

**Sarih Akıl İle Sahih Fitrat Arasında
Selim Duyular: İnsanın Hakikat Arayışında
Duyuların Yeri**
Ekrem Demirli

42

**Dokunmaya Ne Oldu?
Dokunma Ve Dijital İletişim**
Richard Kearney

48

Değişenler Ve Değişmeyenler
Vedat Ozan

54

Duyular, Duyulurlar Ve Adları
E. Burak Şaman

58

**İmam Gazzâlî'nin Beş Şüphesi: Bilgi
Edinme Yolları Üzerine Yeniden Düşünmek**
Eşref Altaş

64

**Kaç Duyumuz Var?
Beş Mi, Altı Mı Ya Da Fazlası Mı?**
Klaus Voswinckel

- 68** **Algının Anatomisi**
Ridvan Şentürk
- 76** **Çok Duyumlu Algi**
Keith A. Wilson
- 80** **Doğakültürüstü**
Mayanthi L. Fernando
- 86** **Câhız'da Duyumsamanın Öznel Karakteri**
Yunus Cengiz
- 90** **Bakıştan Dokunmaya: Antik Düşüncede Beş Duyunun Tarihine İlişkin Düşünceler**
M. Michela Sassi
- 94** **İbn Sînâ'da İnsan Ve Duyuları: Farkındalığın Mertebeleri**
Veysel Kaya
- 98** **Bu Dünya Hayatında Tanrı'yı Görmek**
Pieter Coppens
- 104** **Kalp Duyuları**
Steven DeLay
- 110** **Tek Taraflı Bir Diyalog: Leibniz'in Locke Eleştirisi**
Adem Beyaz

98

110

KÜLTÜR / SANAT

- 116** **Mevlevî Semâının Sembolik Değeri Ve Adabı**
Türkan Alvan-M.Hakan Alvan
- 124** **Mevlânâ Şeyh Muhammed Elhalîfî: Nesebi Ve Mirası**
Ali Qleibo
- 130** **Abdülhâdî İvan Aguéli: İsveç'te Resim Yapmaktan Kahire Ve Paris'te İslam'a**
Mark Sedgwick
- 136** **Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'ye Göre Tarikatların Islahı Meselesi**
Semih Ceyhan
- 142** **Üvey Edebiyat**
Selman Bayer
- 146** **Nedenler Kitabı**
M. Barış Albayrak

116

146

TANITIM

- 150** **Kitap Tanıtım**

DOKUNMAYA NE OLDU?

Dokunma ve Dijital İletişim

Richard Kearney*

Dokunma sadece zıddı ile yani dokunulmaz ile karşılaştığında en bariz hâlini alır. 2020 başında patlak veren koronavirüsün dayattığı sosyal mesafe koşulları, dokunmanın yaşamlarımızda ne kadar merkezi bir role sahip olduğunu bize aniden hatırlattı. Fiziksel temas yoluyla bulaşma riski, birbirimize dokunacağımız buluşmalarımızı yasaklamadı ama en aza indirdi, çünkü herkes görünmez virüsün potansiyel bir taşıyıcısıydı. Artık başkasına dokunmamız mümkün değildi, kendi yüzümüze bile dokunamıyorduk elimizle (ve birden bunu ne kadar sık yaptığımızın farkına vardık). Şahsen kendi hayatımda, karantinadayken kızıma sarılamıyordum, ya da ölmek üzere olan bir akrabamı ziyaret edemiyordum. Öğrencilerimle yüz yüze ders yapamıyordum —çünkü dersler online olmuştu— ya da iyi meslektaşlarımla ve dostlarımla elini sıkamıyordum. Kapı kolunu çevirdiğimde bu kolu benden önce ne kadar çok kişinin çevirmiş olduğunun —hiç olmadığı kadar— farkına vardım. COVID-19, ayrılmayı ve izolasyonu şart kılınca herkes her gün başkalarıyla ne kadar çok temas alanı paylaştığının farkına vardı. Vedalaşırken “hoşça kal!” demek yerine meğer ne çok “irtibatı koparmayalım” [*keep in touch*, literal olarak “dokunmayı koruyalım” anlamına gelir] diyormuşuz.

Dokunma yasaklandıkça onu daha çok arzuluyoruz ve yaşamlarımız için ne kadar hayati olduğunu anlıyoruz. Aynı şekilde —dokunan bedenimizin yitip gittiği— ölüm de varoluşumuzun ne kadar çok dokunma içerdiğini bize hatırlatır. Çekiç kırıldığında ancak o çekici fark edersiniz. Motor bozulduğunda ancak motorun farkına varırsınız. Biri öldüğünde de onu özlersiniz, o kişinin sizin için ne ifade ettiğinin yeni farkına varırsınız. Ölümün bize yaşamın değerini hatırlatması gibi dokunma da bizden alınınca bizim için ne kadar önemli olduğunu anlıyoruz.

2020 yılının bahar aylarında karantina başladıktan hemen sonra kendimi izolasyona aldığımda birçok dokunma hatırasının içine gömülmüş hâlde buldum kendimi. Henüz beş yaşında bir çocukken, İrlanda Denizi’nde yüzdükten hemen sonra annemin sıcak nefesinin omuzlarımdan akıp beni ısıttığını hatırlıyorum. Ateşim çıktığında büyükannem soğuk avuç içiyle alnımı yoklardı. Yeni doğan çocuğumun pürüzsüz cildi. Gayriiradi bir hafızadan duygular doğup duruyordu ve beni kendimle ve dünyayla temas ettiriyordu. Zaten başka insanlar da bana benzer tecrübelerden bahsettiler: Eski dostlardan ve eski sevgililerden beklenmedik mesajlar geliyormuş; fiziksel seyahatin ve somut temasın aniden askıya

alındığı bir zamanda tekrar temas kurmak istiyorlarmış; romantizm, hayvanlar ve doğa hakkındaki film-
lere yoğun bir talep varmış; restoranların kapatıldığı,
manavlara gitmenin kısıtlandığı ve aşçı çeşnilerinin
altın değerinde olduğu bir dönemde herkes gözde
yemeklerini yemek için yanıp tutuşuyormuş. Tabii,
temas deneyimi seyrekleştikçe daha değerli oluyor.

Fakat COVID-19'un etkilediği tek duyu dokunma
değildi. Birçok yerden rapor edildiği üzere tat ve
koku kaybı da bulaşmanın ilk dönem semptomla-
rıydı. Bu beni çok meraklandırdı çünkü homo
sapiens, homo erectus'a dönüşürken yani
yeryüzündeki dört ayaklı duruştan ayağa
kalkarken aynı duylar büyük ölçüde za-
yıflamıştı.¹ Hayvanlarla paylaştığımız
dört ayaklı yapıyı kaybedince başları-
mızı göğe çevirdik, "yukarı bakanlar"
(*anthropoi*) olduk. Bundan böyle
göz, "insanın sahip olduğu her şeyi
ölçen" ve insan olmayanlarla bir-
likte iç içe yaşamımızı askıya alan
baskın bir duyu oldu. Antroposen
olmaya ilk adım, ilk tecessümü-
müzle teması kaybettiğimizde
atıldı. Eller artık yeryüzüne
dokunmuyordu, yıldızlara
ulaşıyordu. Ayrıca tenimizin
içinde artık asla huzurlu his-
setmeyecektik. Katledilen
hayvanların postlarından
yapılan elbiseler, tüyün

yerini aldı ve çıplaklığımızı korumada bir araç oldu.
Sanki doğadan mukaddes bir Düşüş sahnesiydi—ilk
"ebeveynimiz", onları baştan çıkaran yılanın postuyla
tenlerini kaplamışlardı.

COVID-19, tarihte daha önce hiç olmadığı kadar göz
ile yaşamaya bizi mahkûm ederek "hayvan" duyula-
rımızın —dokunma, tatma ve koklama— tehlikede
olduğuna işaret etti. Pandeminin patlak vermesiyle
birlikte dünya online hâle geldi. Virüse dokunmaya,
onu yemeye ve solumaya karşı koruyucu önlemler
alınmış olsa da gözlerimiz, hastalıkla ilgili haberler
bulmak için ekranları tararken âdeta fazla mesai yap-
tı: Ekranlardan izlenen küresel yayınlarda mikrosko-
bik "düşman"ın makroskobik görseli boy gösteriyor-
du —filizlenen kırmızı çiçekleriyle birlikte küçük bir
küre— görünmez virüs görünür kılınmıştı. Online
göç her alana yayıldı. Çalışmak —tabii bir işi olan-
lar için— evden sanal iletişim kurma meselesi hâline
geldi. Diğer toplumsal ilişkilerimizde de farklı olma-
dı zaten. Arkadaş partileri, destek mitingleri, müzik
koroları, okuma grupları, yoga seansları, tiyatro pro-
jeleri, manevi toplantılar, internet kitleleri, fitness
kulüpleri ve aile toplanmaları çabucak web ortamına
taşındı. Zoom nikâhları ve cenaze törenleri bile sıra-
dan hadiseler hâline geldi; uzaktan eğitim ise yalnız-
ca online verilen derslerle yürüdü. İnternetteki alış-
veriş siteleri ve eve teslim bizi mağazalara gitmekten
kurtardı; mutlak zorunlu olmadığı müddetçe, uzak-
tan sunulan doktorluk hizmeti kliniklere ve hastane-
lere gitmemize gerek bırakmadı. "Hayati" bir sebebi
olmayan kimse karantinada dışarı çıkmadı. 2020'nin
ilk çeyreğinde virüs, viral gibi yayıldı. Homo sapiens
ise homo cybernens oldu — geçici bir süreliğine gece
gündüz online olmak bizi sanki ısrarla pandemi son-
rası dünyadaki yaşama hazırlıyordu.

İtalyanların Corriere della Serra gazetesinde de Julia Kristeva, pandeminin bizi nasıl en temel kırılğanlığımızla yüzleştirdiğini anlatıyor, dijital çağda “küresel insan”ın üç ana sorununu açığa vuruyor: yalnızlık olarak tecrübe edilen tek başlılık, sınırlara tahammülsüzlük ve ölümlülüğümüzün bastırılması.

Fakat bir taraftan kaybettiklerimizi belki de diğer taraftan kazanmışızdır. COVID-19 doğudan batıya, sinsice seyahat edip ilk ortaya çıktığında insanlık konuyla ilgili bütün maharetlerine ihtiyaç duydu. İstisna hâli bir bedensizleşme hâli olsa da diğer araçlarla “temas” kurmaya bir çağrıydı. Acı ve sevinç videoları internette mantar gibi çoğaldı. Ölen sevdiklerimizin yürek burkan hikâyeleri hünerli şamata kliplerinin yanı başında gidiyordu. Facetime vedalarından ve Alexa’ya nihai seslenmelerden² hemen sonra saygısız bir zekâ ürünü muzip görseller geliyordu (En iyisi de Winnie the Pooh’nun Korkak Piglet’ye “Geri bas ...!” dediği görsel). Halk muhayyilesindeki bu zenginleşmeye ilaveten internet de en cin fikirli profesyonellerden bazılarını kendi tarafına çekti. Büyük medya kuruluşları, hiç vakit kaybetmeden çağımızın en yetenekli yazarlarını —bilim insanları, doktorlar, sanatçılar ve şairler— düşünüp üretmeleri için vazifelendirmişti, onların yazdıklarını milyonlar okusun diye yayınlıyorlardı; pek çoğunun *dokunma* üzerine yazması ise hiç şaşırtıcı değildi. *New York Review*, “Pandemi Günlükleri”³ başlığıyla muazzam bir düşünce serisi yayınladı. *Le Monde* ise her hafta derinden sarsan hikâyeleri sayfalarına taşıyordu, romancı Leïla Slamani’nin cilt gücünü anlattığı pasajı da buna dâhildi:

“Annesinin göğsü üzerinde duran yeni doğmuş bebeğin çıplak cildi. Bir sevenin bakışı huzurunda güneşin okşamasına bırakılan cilt Pürüzlü bir elden üperen cilt. Dokunmanın yatıştırıcı gücünü çocuklar bilir. Çünkü gece vakti, karanlıktan ve canavarlardan korktuklarında, ellerimizi alırlar ve çıplak ciltlerinin üzerine koyalar, titreyen bedenlerinin üzerine”⁴

Üstderiyle ilgili bu sahneler, dokunma yasağı sebebiyle tetiklenmiş ve çağımızda (en çok dokunduğumuz şeyin akıllı telefon olduğu bir çağda, diyor) dokunmanın ne kadar tehlike altında olduğunu Slamani’ye hatırlatmış; yazısını da en hayati duyumuzun dokunma olduğunu savunarak bitirmiş. Bu arada İtalyanların *Corriere della Serra* gazetesinde de Julia Kristeva, pandeminin bizi nasıl en temel kırılğanlığımızla yüzleştirdiğini anlatıyor, dijital çağda “küresel insan”ın üç ana sorununu açığa vuruyor: yalnızlık

olarak tecrübe edilen tek başlılık, sınırlara tahammülsüzlük ve ölümlülüğümüzün bastırılması. Şöyle diyor:

“Çağımızda yalnız kalma kabiliyetimizin olmaması beni yaralıyor. Tüm bu aşırı bağ içeren tutku, ekranların önünde tek başımıza yaşamaya zorluyor bizi. Ama böyle de yalnızlık yok olmadı, aksine sosyal medyaya yerleşti, mesajlarda ve verilerde sıkıştı. Tek başlılık yüzünden zaten mahvolmuş insanlar bugün kendilerini yalnızlığın ortasında buluyorlar, çünkü kelimelere, simgelere, ikonlara sahip olsalar da kelimelerin tenini kaybettiler, duyularını, paylaşmayı, hassaslığı, başkasına karşı sorumluluğu ve başkasını gözetmeyi yitirdiler. Virüse ve hastalığa kutsal bir sunu gibi kelimedenden tenler bahşediyoruz, ama biz zaten o insani boyutun yani paylaşılan tutkunun yetimleriyiz. Birden, yalnız olduğumuzun farkına varıyoruz ve özümüzle temasımızı kaybettiğimizi anlıyoruz. Yalnızlığı tamamen yok etmeyen, aksine sadece onu özümseyen ekranların kölesi olduk. Mevcut kaygı ve asabiyetimizin geldiği yer de burası zaten”⁵

Kristeva, meseleye pozitif taraftan baktığında ise şunu tahmin ediyor; “Virüs krizi, yaşamın bir bütün olarak tezahür etmesini tetikledi, çünkü herkesin haz ve cinsellik hususundaki kırılğanlığından işe koyuldu”, bu da bizi “karmaşık ve cesur bir yeni yaşam sanatına” hazırlıyor.⁶

Bu “yeni sanat”, başka birçok şeyin yanında, dokunmayla ilgili özgün teşebbüsler içerecek. COVID-19, şimdiye kadar öngörülmeyen yollardan bir cisimsizleşme düzenini teşvik etse de duyularla dijital tecrübenin yaygınlaşmasını da sağladı. Tuhaf bir ironi olabilir ama doğrudan temas seçeneğini yitirdiğimiz için teknoloji vasıtasıyla yaratıcı alternatifler aradık. “Sosyal mesafe, irtibatı koparma anlamına gelmek zorunda değil” sloganı altında birleştik ve hem sanal gerçeklik hem de artırılmış gerçekliğin sunduğu uzaktan dokunma imkânlarını kullanıp yenilikçi projeler ortaya koyduk. Öne çıkan örneklerden biri Altspace programıydı; pandemi yüzünden fiziksel yakınlığın ortadan kalkması sebebiyle ayrı düşmüş aileleri ve dostları bir araya getiriyordu.⁷ Giriş engellerini azaltmak için sa-

nal gerçeklik kulaklıkları ve basit internet tarayıcıları kullanan proje, yaratıcı toplanmaların her türlüünü destekledi: toplumsal etkileşimler, dokunma seyahatleri, uzaktan terapiler, ruhani törenler, sinestezi sunumları. Böyle çok duyulu toplanmalar, mekân bakımından ayrı düşmüş katılımcıların ortak bir alanda buluşmalarını mümkün kıldı (tıpkı 90'lardaki sohbet odası etkileşimlerinin sinestezi versiyonu gibi).⁸ Birbirlerini seven insanlar, aşılması imkânsız yer ve zaman farklarını aşarak birbirlerine uzaktan sarılıyorlar.⁹ Hatta sentetik bir ciltle varılan deneyimler, "uzaktaki" dostlar ile birlikte "hissedilen" somut empati duygusunu mümkün kılmanın önünü açacak gibi.¹⁰ Altspace vasıtasıyla sosyal sanal gerçekliğin böyle yoğun kullanımı ve diğer uzaktan dokunma projeleri, mesafe gözetmeden bağlantı kurmanın yeni imkânları için bir laboratuvar olarak hizmet veriyor, çünkü uzağı yakın kılıyor ve yabancıyı daha tanıdık hâle getiriyor. Bilhassa, teknoloji sayesinde alternatif kamusal tedavi ve terapilerin başlaması, uzaktan tıbbı yeni bir boyut kazandırdı, zira COVID-19'a karşı başka bir yaratıcı çözüm sunuyor.

Bu uzaktan temas deneyimleri hususunda çarpıcı olan şey, temas tutulmasına kapılan mucitlerin sanal ve somut cisimlerdeki güçleri birleştirmek adına yeni araçlar tasarlamaları. Eski zihin-beden ikiliklerine karşı çıkan ve teknoloji ile yaşam arasındaki ikileme kafa tutan temaslı iletişimin melez biçimlerini keşfedip krizi fırsata çevirdiler. Ne olursa olsun, insanın dokunmaya ve dokunulmaya duyduğu müthiş ihtiyaca tanıklık ettiler. Somut temasa duyulan dindirilmez arzu.¹¹ Somutluğun bu kanunsuz alanlarına böyle sıçramalar, pandemi sonrası geleceğimizin bir parçası olur mu olmaz mı, bunu tabii ki zaman gösterecek. Ya da mesela bunlar yaşamımızı iyileştirir mi, bunu bilemeyiz ama burada önemli olan şey şu: Ten temasının kaybıyla karşı karşıya kaldığımızda insan muhayyilesi temas paylaşımının yeni imkânlarını tasarlamaya hemen başlıyor. Bir dokunma türü tehlikeye girdiğinde hemen diğeri yardıma koşuyor.

COVID-19'un bize verdiği en önemli derslerden biri bence "bağlantı" sorunu. Tarihin başlangıcından beri dokunma, refakat vasıtasıyla bir tedavi gücü olarak görülmüş. Bedenin organları için olmazsa olmaz bir

Platon'un zihin-beden ikiliğinin yerine "postmodern" bir muadil koymanın gerçekten âlemi yok. Asıl mesele, dijital bedenlerimizle canlı bedenlerimiz arasında yeni bağdaşma zeminleri bulmaktır, farklılıkları hep akılda tutup karşılıklı pekişen ortak yaşam [symbiosis] zeminlerini keşfetmektir.

hediyeler olarak görülmüş. Kavrama ve sezginin, içgüdü ve görünümün aracı olmuş. Yakup'tan İsa'ya, Khiron'dan Asklepios'a uzanan hikmet geleneklerinin en eski hikâyelerinde tedavi eden ve edilenin hissiyatları, dokunma ve dokunulma duyularını gerektirir. Günümüzde dijital iletişim ve somut temas, insanlığın gelecekteki sağlığını kurtarmak için yardıma çağrılmışsa demek ki bizim için daha acil çok az ders var. Keşke temas hâlinde kalsak. Keşke bağlantı kursak.

Hâliyle, benim sorum şu: Kritik biçimde yayılan dijital kültür, sonraki nesiller için "dokunma" sorununu işaret edebilir mi? Dijital pedagojinin bazı formları, bizim çağdaş iletişim araçlarımızla doğrudan bağ kurup simülasyon krizimize yaratıcı alternatifler ya da çareler sunmaya yarar mı? Dijital istismara iyi bir cevap dijital yeniden kullanım olabilir mi? — Yahut çivi çiviye söker mi? Yani dijital teknolojinin tartışmaya sunulması ve dünyamızı yeniden iskân edecek yeni yollar keşfedebileceğimiz alanların yeniden açılması mümkün mü? — ki ben buna "ana-teknoloji" diyorum (Yunanca *ana* kelimesi yukarı, yeniden, zaman ve mekânda yeni anlamlarına gelir).

Bu kaygılar, *Digital Action for Democracy* (Demokrasi Yolunda Dijital Eylem) gibi siber kültürümüzü gözetleyen ve dürüst kalmasını sağlayan bazı dijital kültür girişimlerinin ve gruplarının düşünceleri hakkında bizi haberdar ediyor, aynı zamanda sanal ve gerçeklik arasında yeni uyumlar tertiplemeye yönelik öncü gayretleri de bize bildiriyor. Yaşadığım yer olan ABD'nin Boston şehrinde dijital hikâyeye anlatıcılıkla ilgili yapılan son model projeler geçiyor aklımdan, ayrıca *MIT Open Doc Lab* ve *Public VR Lab* gibi sanal gerçeklik teknolojisi üretilen laboratuvarlar da aklıma geliyor. Örneğin *Public VR Lab*, katılımcı bir hikâyeye anlatma projesi sunuyor: "Arrival VR". Katılımcılar burada sanal dünyalara girmeye davet ediliyorlar, böylece göçmenlerle empati kurabiliyorlar, ortak iş birliği alanlarında —galeriler, sınıflar, belediye sarayları, müzeler, sanat laboratuvarları ve halk evleri— etkileşime geçebiliyorlar ve yaşam dünyalarındaki başkalarıyla karşılaşmaları keşfedebiliyorlar. "Empati" dolu böyle projeler, dijital teknoloji sayesinde dokunmanın kuvvetlenmesine dönük yapılan yeni deneylerden kısmen

etkilendi — özellikle 2019'da dokunsal yeleklerle yapılan ağaç deneyi, büyüyen ve genişleyen bir ağaç olmanın nasıl bir şey olduğunu katılımcılara "hissettirmeyi" amaçlıyordu. Yer veya zamandan yitip gitmiş insan dostlarımızın kucaklamasını "hissetmek" için kullanılan dokunsal protezler de öyleydi. Dokunma teknolojisindeki bu girişimler henüz başlangıç aşamasında, ama sanal ve cisimli tecrübe arasındaki üretken ihtilaf imkânlarına işaret ettiklerine en ufak bir şüphem yok — belki bu şekilde gerçek dünyamız ve simülasyon dünyamız, yapay ve somut zekânın katı ikiliklerinden sıyrılır da çatışmadan uyum içinde işler. Çünkü Platon'un zihin-beden ikiliğinin yerine "postmodern" bir muadil koymanın gerçekten âlemi yok. Asıl mesele, dijital bedenlerimizle canlı bedenlerimiz arasında yeni bağdaşma zeminleri bulmaktır, farklılıkları hep akılda tutup karşılıklı pekişen ortak yaşam [*symbiosis*] zeminlerini keşfetmektir. Ortaya çıkmakta olan *Symbiocene*¹² için en hayati görevlerden biri kuşkusuz bu, yani şu dönemimizde "mütekabiliyet ilkesi" gereklilerini karşılamak. Görme merkezli tahakkümle öne çıkan *Anthropocene*'den dijital ve dokunsal tedaviler arasındaki iş birliğiyle öne çıkan *Symbiocene* doğrultusunda ilerlerken tüm kişiyi —ve gezegeni— iyileştirme meselesi önemli olacaktır.

Fakat, COVID-19 sonrasında, tekrardan küçük şeylerle başlamalıyız. Mütevazı hareketlerle. Küresel pandemi krizimize hitap eden sistem sıçramalarına ilaveten, küçük adımlar da atmamız, her seferinde bir adım. Pandemi sonrası günlük hayatta birlikte yaşamaya yönelik iş birliği hareketlerinin ne olabileceğine dair bazı basit örnekler var. Seyahat ederken GPS kullanalım ama sokakta insanlara yön sormaktan ya da nizam-sız yolları keşfetmekten de çekinmeyelim ve nihayetinde şaşıralım. Kulaklıklarımızla telefonda müzik dinleyelim ama rastgele rüzgâr, kuş, siren veya sükûnet seslerini dinlemeye de zaman bulalım. Siri ya da Alexa'ya bizim yerimize iş yapması için komut verelim ama bunun yanında başkaları uğruna bedenlerimizi kullanalım — ilgimizi göstermek için bir omuz üstüne elimizi atalım. Bilgisayar ya da TV ekranlarında film izleyelim ama sinemaları, tiyatroları ve gösteri mekânlarını da ziyaret edelim, çünkü buralarda hissettiğimiz müşterek toplum, beklenmedik dayanışma ve merha-

met duygularını tetikleyebilir. İnternette kitap sipariş edelim, Google'da veri tabanları arayalım ve uzaktan eğitim dersleri alalım (ki karantina ve izolasyon sürecinde zorunlu), fakat kitapçılar ve kütüphanelerdeki ciltlere göz gezdirmeyi ve (mümkünse ve izin veriliyorsa) canlı hocaların bulunduğu "canlı" derslere katılmayı unutmadan. E-spor, çevrimiçi eğlence ve çevrimiçi seyahatin tadını çıkaralım, tabii yabancı dünyalarda gerçek yabancılarla karşılaştığımız yerlere bedenimizle seyahat etmenin ya da stadyumlarda canlı bedenlerle yekvücut olmanın hazzını ıskalamadan. İnternet bankacılığı ve online alışveriş imkânlarını kullanalım, ama kısıtlamalar kalkınca marketlerde ve çarşılarda gerçek insanlarla yaptığımız alışverişi unutmayalım. Uzaktan doktor hizmetinden faydalanalım, röntgenleri yapay zekâ okusun, görüntüleme teknolojinin yeni formlarından da yararlanalım, ama doktor hastayı tedavi ederken Asklepios'un temas ettiği anları da kaçırmayalım. Son olarak, başkalarıyla günlük çevrimiçi konuşmalar yapalım ama kanlı canlı insanlarla yüz yüze muhabbet etme fırsatını da kaçırmayalım. Kısacası, dijital teknolojinin keyfini çıkaralım ama gerçek şeyleri de asla unutmayalım.

Belli ki pandemi sonrası bir dünyada yaşamak için hem sanal muhayyileye hem de vücut bulmuş eyleme ihtiyacımız olacak. Hem dijital dokunuş hem de canlı dokunuş gerekecek. İnternet bağlantıları ve beden organları...

Dijital teknolojinin sıra dışı avantajlarını kimse inkâr edemez — 2020 bahar aylarında karantinaya girdiğimiz zamanlar bunu en bariz hâliyle gördük. Kazançlar o kadar büyük ki maziye bakarak nostalji yapıp görmezden gelemeyiz. Nihayetinde bu, sanal ve somut arasında düzgün bir denge kurma meselesi, birini diğerine tercih etme değil. Günümüzde duyuların iyileşmesi, hem sanal hem de maddi varoluşa duyarlı kalma anlamı taşıyor. İnsanın yaşamsal "çifte duyarlık" ihtiyacına saygı duymak. Hayal etmek ve somut yaşamak. Bir ölçü tutturup dokunmak ve dokunulmak. ◀

* Prof., Boston College, Felsefe Bölümü.

1 Bkz. John Manoussakis, "Coronations: Notes from the Quarantine", *The New Polis*, Nisan 10, 2020. "Uzaklık hisleri ve yakınlık hisleri arasındaki ayrımı hatırladığımızda, COVID-19 yüzünden ortaya çıkan —öksürük ve ateş gibi diğer solunum enfeksiyonlarının semptomlarıyla ortak olan semptomlar

dışında— semptomların gayet anlamlı olduğunu düşünüyorum: Bunlar özellikle anozmi ve agözidir, yani virüslü kişinin koku ve tat duyularını yitirmesi. Heidegger'in ifadesini kullanacak olursak şayet "mesafeyi-kırma" yoluyla işleyen bu somut duyular olmadığında, virüs insanı yakınlık hissinden mahrum bırakarak sağlığını tehlikeye atıyor. Bir varsayımına göre insanı niteleyen dik duruşu ve iki ayağını eşgüdümlü kullanması insanın görmeye daha çok muhtaç olması, koklamaya ise daha az ihtiyaç duymasının evrimsel bir sonucudur. Ayağa kalkınca koklama—hayvanlar arasında toplumsal etkileşim için baskın duyu—insanda görmeye yer değiştirmiş."

2 Michigan'da bir bakım evinde kalan 66 yaşındaki Lou Ann Dagen'in trajik hikâyesine bakın. Kayıtlardan ortaya çıktığı üzere, 7 Nisan 2020'de tek başına ölmeden önce Alex'a kırk kere yalvarmış.

3 *New York Review*, Vol LXVII, no 7, Nisan 2020.

4 Leila Slamani, "Koronavirüs salgını, bir eğilimi vurgulamamızı istiyor: Başkasının tenine gittikçe daha az dokunuyoruz", *Le Monde*, Nisan 2020.

5 Justine Kristeva, "İnsanlık varoluşsal yalnızlığı, sınırların anlamını ve ölüm-süzlüğü yeniden keşfediyor", *Corriere della Serra*, 29 Mart 2020.

6 A.g.e.

7 Altspace bünyesindeki sosyal sanal gerçeklik dokunsal uygulamalar için bkz. <https://www.vrfitnessinsider.com/haptics-thrilling-prospect>. Demek ki karantina esnasında internetteki buluşmalar, dini bayramlar ve ayın toplanmaları söz konusu olduğunda, katılımcılar sanal törenlere "uzaktan" katılsalar bile ellerinde somut kâseler, çanaklar, mumlar ya da ekmekler tutma yönünde güçlü arzu hissediyorlar.

8 Sanal gerçeklik temalarının eğitimdeki potansiyeli için bkz. <https://educatorsinvr.com/events/international-summit/>. Farklı sosyal sanal gerçeklik örnekleri için bkz. <https://lab.onebonsai.com/social-vr-is-the-weird-future-of-social-media-2fed4663011>.

9 Bkz. <https://www.ign.com/articles/mother-plays-with-deceased-daughter-in-vr-recreation> ve <https://www.vrfitnessinsider.com/haptics-thrilling-prospect/>.

10 Sosyal sanal gerçeklik deneylerinde sentetik cildin kullanımı için bkz. <https://singularityhub.com/2019/11/25/synthetic-skin-is-bringing-a-sense-of-touch-to-virtual-reality/>. Dijital hikâye anlatıcılığı, uzaktan dokunma ve organlılık arasındaki sanal gerçeklik ilişkisi ve vakitli bir empati tartışması için bkz. <https://teslasuit.io/blog/empathy-virtual-reality/>. Bunun ardındaki bilimsel tartışmalar için de bkz. <https://www.sciencedaily.com/releases/2019/11/191120131255.htm>.

11 Doğa (ve hayvanlarla) temasa duyulan güçlü ihtiyaç da buna dâhil ve bence dokunsal sanal gerçeklikte en önemli ilk araştırma projelerinden birinin "Ağaç Deneyimi" olması hiç de rastlantı değil; insanlar bu deneyimde, rüzgârda sallanan bir ağacı tecrübe etmeyi "hissetmek" için dokunsal yelekler giyiyorlardı. Ağaç, zamanın başlangıcından beri insanlar için temel bir arketip güç taşıyor, ki bütün ruhani bilgelik geleneklerinde bunu görebilirsiniz. COVID-19 meselesinden hareketle konuşan Richard Rohr'a göre, temas bağına duyulan arzu, kişinin kendi ötesine geçip "başkalığa" erişme ihtiyacını temsil ediyor. Rohr ayrıca Afro-Amerikan mistik Howard Thurman'dan bahsediyor; kendisine "yaşamdaki acılara karşı baskın bir başışıklık" sağlayan doğayla temas vasıtasıyla bu meseleyi derinlemesine anlamış biri Thurman. Gençliğinde evinin hemen yanındaki bir ağaçla kurduğu ilişki sayesinde teselli buluyormuş. "Meşe ağacıyla benim aramda benzersiz bir ilişki olduğunu nihayet keşfetmiştim. Sırtımı gövdesine dayayıp oturdum...ve ruhumun sakın yerlerine erişirdim, sevinçlerimi ve kederlerimi çeker çıkarırdım, onları açığa vurur onlar hakkında konuşurdum. Meşe ağacıyla bağırarak konuşurdum ve beni anladığını bilirdim. O da gerçekliğimin bir parçasıydı ve tpkı ormanlar gibi...bana alan sunuyordu" (*With Head and Heart*, Harcourt Brace, 1979, s. 8). Rohr, diğer insanlara mesafe koyduğumuz bu zaman dilimini "eko-terapi" (Japoncada şinin-yoku) faaliyeti için yani ağaçlarla ve ormanlarla temas kurup iyileşme için bir fırsat olarak görüyor. Böylece, bu "kabuğuna çekilme" dönemi sona erdiğinde dışarının kıymetini yeni bir yolla bilme imkânımız olabilir (Bkz. Rohr, *Action and Contemplation*, 18 Nisan, 2020). Ağaçlarla temas vasıtasıyla doğaya mistik biçimde etkileşimli katılımın benzer tecrübelerini görmek için bkz. Peter Wohlleben, *The Hidden life of Trees*, Greystone Books, 2015.

12 'Avustralyalı filozof Glenn Albrecht'in ortaya attığı bir kavram. *συμβίσιος* (*sumbîsîos*—birlikte yaşama) ve *καινός* (*kainos*—yeni) kelimelerinin birleşimidir. Birlikte yaşanan bir çağı işaret eder. çn.

Günümüzde duyuların iyileşmesi, hem sanal hem de maddi varoluşa duyarlı kalma anlamı taşıyor. İnsanın yaşamsal "çifte duyarlık" ihtiyacına saygı duymak. Hayal etmek ve somut yaşamak. Bir ölçü tutturup dokunmak ve dokunulmak.